

3. Ochrana začátku lidského života z pohledu kanonického práva

VLADIMÍR MAXIMILIÁN FILO
vicesoudní vikář DCS v Brně

„Lidský život je posvátný, protože již od počátku vyžaduje stvořitelenskou činnost Boha a stále zůstává ve zvláštním vztahu ke Stvořiteli, svému jedinému cíli. Jen Bůh je pánem života od jeho počátku až k jeho konci. Nikdo a za žádných okolností si nemůže osobovat právo přímo či nepřímo zničit nevinnou lidskou bytost.“⁶

Proto lidský život musí být absolutně respektován a chráněn již od okamžiku početí. Již od první chvíle jeho existence mají být lidské bytosti příznána práva osoby, mezi nimiž je nezcizitelné právo každé nevinné bytosti na život.⁷

Již v prvním století církev prohlásila, že každý záměrný potrat je mravní špatnost.⁸ Toto učení zůstává neměnné. Přímný potrat, ať už chtěný jako cíl, nebo jako prostředek, závažně odporuje mravnímu zákonu.⁹

Křesťanská tradice - jak správně říká Deklarace (Declaratio de abortu procurato), kterou k tomuto tématu vydala Kongregace pro nauku víry - je od samého počátku až po naše dny jasná a jednomyslná v tom, že pokládá potrat za něco morálně naprosto špatného. Neboť hned jak začalo křesťanské společenství přicházet do styku s řecko-římským světem, kde byla praxe potratu a infanticidy velmi rozšířena, postavilo se jak svou naukou, tak svými mravy proti těmto společenským zvyklostem, jak dosvědčuje Didaché. Athenagoras, jeden z řeckých církevních otců, připomíná, že ženy, které používaly prostředky k vyvolání potratu, považují křesťané za vražedkyně, protože „i plod v mateřském lůně je živým tvorem, a proto o něj Boží prozřetelnost pečuje“. A Tertulián, latinský církevní Otec, to potvrzuje: „Zabránit narození je předčasnou vraždou, není rozdílu v tom, zda někdo zabije už narozeného nebo mu zabráni se narodit. Je to člověk, i když teprve budoucí.“ Po dobu dvou tisíc let zastávali toto učení nepřetržitě církevní otcové, pastýři i učitelé. Ani diskuse filozofů a vědců o tom, v kterém přesně okamžiku dochází k vdechnutí duchovní duše, nepřinesly žádné závažné pochybnosti o odmítnutí potratu z morálního hlediska.¹⁰

Staroslověnský penitenciál v „Nařízení svatých otců o pokání za vraždu a za každý hřích“ uvádí: „Zbaví-li se některá žena dítěte potratem, tři léta ať se kaje o chlebě a vodě. Jestliže některá žena, jež se dopustila smilství, zničila v sobě dítě, deset let ať se kaje, dvě z nich o chlebě a vodě.“¹¹

Ukončením těhotenství - potrat - (*procuratio abortus*) je odstranění plodu z lůna matky prostřednictvím cíleně vyvolaného poranění. Zločin ukončení těhotenství se stane dokonaným, jestliže nastoupí skutek (*effectu secuto*): zničení počatého života. Zločinem je zákrok přímo směřující k odstranění plodu z těla matky, bez ohledu na cíl, kterému slouží, neboť cíl neposvěcuje prostředky. Nedojde k zločinu, jestliže odstranění plodu nastane jako vedlejší

⁶ *Katechismus katolické církve*, Praha: Zvon, 1995, 2258. Kongregace pro nauku víry, instrukce *Donum vitae*, intr. 5: AAS 80 (1988), 70 - 102.

⁷ Tamtéž, 2270. Srov. Kongregace pro nauku víry, instrukce *Donum vitae*, I, 1, cit. dílo.

⁸ ... *neprovedeš potrat ani neusmrtíš novorozeně*, ... Srov. *Didaché, Učení Páně skrze Dvanácti apoštolů národům*, Hostinné: STAUIOS vydavatelství orthodoxní orientace, 1994, s. 8.

⁹ *Katechismus katolické církve*, Praha: Zvon, 1995, 2271.

¹⁰ Srov. Jan Pavel II., encyklika *Evangelium vitae, O životě, který je nedotknutelné dobro*, Praha: Zvon, 1995, čl. 61.

¹¹ Vašica, J., *Literární památky epochy velkomoravské*, Praha: Lidová demokracie, 1966, s. 177 - 178.

účinek jiné činnosti konané matkou, nebo lékařem, majíce vědomost o tom, že je možné poranění plodu. Nestanovuje podstatu zločinu odstranění plodu, které nezáměrně nastalo například v důsledku těžké práce ženy a nebo záchrany jejího života.¹²

Úmyslný potrat, jakkoliv provedený, z morálního hlediska je vědomé a dobrovolné přímé zabití člověka v prvních okamžicích jeho života, v období mezi jeho početím a narozením.¹³ Jan Pavel II. ve společenství s biskupy vyhláší, že úmyslný potrat, ať již je sám cílem nebo pouze prostředkem, je vždy závažným morálním přestupkem, neboť představuje záměrné zabití nevinného člověka. Tato nauka se opírá o přirozený Boží zákon, dále o psané Boží slovo, je předávána církevní tradicí a hlásána všeobecným učitelským úřadem církve.¹⁴

Kodex kanonického práva ve svých kánonech přímo neobsahuje kánon, kterým by byla stanovena ochrana začátku lidského života. Kánon 1398 pouze ukládá sankci exkomunikace nastupující bez rozhodnutí představeného (*latae sententiae*) za přímý, chtěný a vykonaný potrat tomu, kdo provedl a nechal si provést dokonaný potrat.¹⁵

Trest *latae sententiae* je trest uložený bez rozhodnutí představeného předem vynesným rozsudkem. Do tohoto trestu se upadá samým činem spáchání deliktu¹⁶ jestliže to zákon a nebo příkaz výslovně stanovuje. Tresty tohoto druhu se vztahují na úmyslné a uvážené činy, které způsobují velké pohoršení a není možné je stíhat normálním způsobem - t.j. vnesením rozsudku.¹⁷

Trest exkomunikace rezervovaný Apoštolskému stolci za trestný čin potratu ustanovil Sixtus V. v konstituci *Effrenatam* ze dne 29 října 1588. Řehoř XIV. v konstituci *Sedes Apostolica* z 31. května 1591 vyhradil - rezervoval - tuto exkomunikaci ordináři.¹⁸ Kodex kanonického práva z roku 1917 v kánonu 2350 § 1 stanovuje, že přestupku se dopouští i matka, která podstupuje účinné odstranění těhotenství.¹⁹

K existenci trestního činu právo vyžaduje skutečné ukončení těhotenství. Nemá význam skutečnost, zda-li smrt plodu nastává v lůně matky a nebo mimo něj. Tento zločin nenastává, když konaná činnost nesměřuje přímo k odstranění plodu, ale přitom jej může vyvolat.²⁰ Probíhá-li potrat jako předvídaný, ale ne záměrně chtěný, jako trpěný následek terapeutického zákroku, který je nezbytný pro zdraví matky, pak je to mravně oprávněné. V takovéto situaci potrat je nepřímý následek zákroku, který není sám o sobě potratový.²¹

¹² Pawluk, T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, Tom IV, Olsztyn: WWD, 1990, s. 153.

¹³ Srov. Jan Pavel II., encyklika *Evangelium vitae*, cit. dílo, čl. 58.

¹⁴ Jan Pavel II., encyklika *Evangelium vitae*, cit. dílo, čl. 62.

¹⁵ Kán. 1398 - Kdo provedl a nechal si provést dokonaný potrat, upadl do exkomunikace nastupující bez rozhodnutí představeného. *Kodex kanonického práva*, Praha: Zvon, 1994.

¹⁶ Delikt je vnější porušení zákona s morální vinou, který má připojenou sankci. Srov. Hrdina, A., *Kanonické právo*, Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 177 - 181.

¹⁷ Srov. *Kodex kanonického práva*, cit. dílo, kán. 1314.

¹⁸ Wójcik, W., Krukowski, J., Lempa, F., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, T. 4, Lublin: KUL, 1987, s. 277.

¹⁹ Kán. 2350 § 1. *Procurantes abortum, matre non excepta, incurunt, effectu seculo, in excommunicationem latae sententiae Ordinario reservatam; et si sint clerici praeterea deponantur.* „Kdo přivodí vyhnání plodu, nevyjímajíc matku, upadá, dostaví-li se účinek, do samočinné exkomunikace (*latae sententiae*) vyhrazené ordináři, a jsou-li to duchovní, ať jsou sesazeni.“ *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis, MCMXXXVI.

²⁰ Wójcik W., ... cit. dílo, s. 278.

²¹ Papežská rada pro pastorační práci mezi zdravotníky, *Charta pracovníků ve zdravotnictví*, Praha: Zvon, 1996, čl. 142.

Trest exkomunikace latae sententiae podle kánonu 1398 se týká matky, která sama ukončila těhotenství za použití prostředků vnějších nebo vnitřních a nebo podstoupila chirurgický zákrok, dále všech těch, kteří vědomě konají zákrok směřující k ukončení těhotenství, např. lékař, porodní asistentka. Nezáleží, zda-li konají ze své vůle a nebo na přání jiných osob a týká se také nutných spoluúčastníků kteří svým jednáním směřujícím k zákroku, zásahem, příkazem, radou a nebo podáním prostředků skutečně se přičiní k ukončení těhotenství – k odstranění živého lidského plodu z těla matky.²²

Konkrétní přestupek, který má formu stanovenou zákonodárcem v kánonu 1398, může být různý. Činem způsobujícím potrat je také použití léků nebo prostředků, které zabraňují, aby se oplodněné vajíčko uhnízdilo v děloze, nebo vyvolávají předčasné vypuzení. Lékař, který vědomě předepíše nebo podává takové léky nebo zavádí takové prostředky, spolupracuje na potratu.²³

Jan Pavel II. v této souvislosti v encyklice *Evangelium vitae* uvádí, že v myšlení lidí se stále více stírá rozdíl mezi antikoncepcí a potratem. Den ode dne tomu také stále více napomáhá výroba chemických prostředků, nitroděložních tělísek a podkožních injekcí, které jsou stejně snadno distribuovány jako antikoncepční prostředky, ačkoliv vlastně zasahují člověka v nejranějším období jeho života a způsobují ve skutečnosti potrat.²⁴

Ustanovení kánonu 1398 se vztahuje také na ty, kteří se podílejí na homologickém mimotělním oplodnění (oplodnění ve zkumavce s přenesením embrya). Dosahuje se ho totiž za cenu četných ztrát embryí, což jsou umělé potraty.²⁵

Morální hodnocení potratu je třeba vztáhnout také na nové formy *útoků na lidská embrya*, které jakkoli sledují dobrý úmysl, přece mají nutně za následek zabití. Máme zde na mysli *pokusy na embryích*, které jsou v oblasti biomedicíny stále hojnější a častější a v některých státech jsou zákonem povoleny.²⁶

Jan Pavel II. uvádí, že stejné morální odsouzení zasluhuje i používání lidských embryí a plodů jako „biologického materiálu“ – „vyrobeného“ záměrně s tímto cílem oplodněním ve zkumavce - a používaného jako zdroj orgánů a tkání pro transplantace při léčení některých chorob. Zabití nevinných lidských stvoření, třebas ku prospěchu někoho druhého, je opravdu věc naprosto nepřijatelná.²⁷

Od postižení trestu exkomunikace osvobozují okolnosti určené v kánonech 1323 a 1324 § 1. Podle kánon 1323 žádnému trestu za trestné jednání nepodléhá ten, kdo v době porušení zákona nebo příkazu: 1° ještě nedovršil šestnáctý rok věku; 2° bez vlastní viny nevěděl, že porušuje zákon nebo příkaz; na roveň nevědomosti se klade nepozornost a omyl (skutkový i právní); 3° jednal pod vlivem fyzického násilí nebo náhody, kterou nemohl předvídat, nebo, jestliže ji předvídal, nemohl ji zamezit; 4° porušil zákon

²² Wójcik, W., ... *cit. dílo*, s. 279. Srov. Jan Pavel II., *Evangelium vitae*, *O životě, který je nedotknutelné dobro*, *cit. dílo*, čl. 59.

²³ Papežská rada pro pastorační práci mezi zdravotníky, *cit. dílo*, čl. 142.

²⁴ Jan Pavel II., encyklika *Evangelium vitae*, *cit. dílo*, čl. 13.

²⁵ Srov. Papežská rada pro pastorační práci mezi zdravotníky, *cit. dílo*, čl. 26.

²⁶ Jan Pavel II., encyklika *Evangelium vitae*, *cit. dílo*, čl. 63. Srov. Kongregace pro nauku víry, instrukce *Donum vitae*, I, 3, *cit. dílo*.

²⁷ Tamtéž, čl. 63.

nebo příkaz donucen vážným strachem, i když pouze relativně vážným, nebo z nutnosti nebo vážné nesnáze, pokud však skutek nebyl vnitřně špatný nebo nesměřoval ke škodě duše; 5° jednal v zákonné obraně; 6° jednal ve stavu nezaviněné momentální nepřičetnosti. Podle kánonu 1324 § 3 za okolností stanovených § 1 nestihá viníka trest, který nastupuje bez rozhodnutí představeného. Zde bych uvedl jenom skutečnost, že trestu *latae sententiae* nepodléhá ten, kdo bez vlastního zavinění nevěděl, že k zákonu nebo příkazu je připojena trestní sankce,²⁸ což bývá ve většině případů.

Objektivně velké zlo ukončení těhotenství vždycky neoznačuje těžkou morální vinu, poněvadž rozhodnutí matky nebo rodičů o potratu může být někdy učiněno v situacích bolestných a dramatických. Potrat zůstává pro mnoho matek bolestnou zkušeností na celý život. Nezávisle od různých životních situací a konfliktů hodnot, ať jsou jakkoliv závažné a dramatické, nemohou nikdy ospravedlnit úmyslné zabití nevinného člověka.²⁹

Jan Pavel II. v encyklice *Veritatis splendor*, uvádí, že „Zlo spáchané pro nepřekonatelnou neznalost anebo na základě omylu úsudku, jenž na něm nemá vinu, nelze přičítat osobě, která se jej dopustí; ale ani v takovém případě zlo nepřestává být zlem, porušením vztahu k pravdě a dobru.“³⁰

V takovém případě se úmyslné viny nedopouští osoba, která ukončuje těhotenství ze skutku lehkomyšlného a nebo z nedbalosti. Nedopouští se jí rovněž ten, kdo se chová pasivně, nebo se nesnaží tomuto konání zabránit, i když se dopouští hříchu.³¹

Trest exkomunikace je nápravným trestem. U neprohlášených exkomunikací *latae sententiae* trest spočívá v tom, že je viníkovi zakázáno aktivně se účastnit na bohoslužbách, včetně slavení svátostí a svátostin, přijímat svátosti, zastávat jakýkoli církevní úřad či službu a vykonávat jurisdikční moc. Exkomunikace není „vyloučením“ z církve – platně pokřtěného ani nelze z církve vyloučit; tento trest má charakter dočasného pozastavení práv založených svátostí křtu a vyplývajících z členství v církvi.³² Osoba, která je exkomunikací stížena, nemůže platně přijímat svátosti do té doby, než je zproštěna tohoto trestu kompetentní církevní autoritou. Zproštění trestu exkomunikace je vyhrazeno ordináři místa, který může udělit i jiným zpovědníkům odpovídající oprávnění.³³

Zpovědník je v tomto případě povinen poučit penitenta o zvlášť těžké morální vině které se dopustil potratem, má jej přivést k lítosti a k rozhodnutí nápravy a uložit přísné pokání. Rozhřešení nelze penitentovi udělit, chybí-li dostatečná lítost nebo předsevzetí znovu nehřešit.³⁴

V případě ženy používající nitroděložní tělíska může být sňata exkomunikace a uděleno rozhřešení až po vyjmutí tělíska. V těžkých a složitých případech až po dání příslibu a zavázání se, že jej odstraní.³⁵

Tato skutečnost vyplývá z toho, že církev má vrozené a vlastní právo trestat věřící, kteří spáchali zločin.³⁶ Uložení trestu exkomunikace je jakási

²⁸ Srov. *Kodex kanonického práva*, cit. dílo, kán. 1324, §1, 9°.

²⁹ Tamtéž, čl. 58.

³⁰ Jan Pavel II., encyklika *Veritatis splendor*, *O základech morálního učení církve*, Praha: Zvon, 1994, čl. 63.

³¹ Wójcik W., ... *cit. dílo*, s. 278.

³² Hrdina, A., *cit. dílo*, s. 332.

³³ Srov. *Kodex kanonického práva*, cit. dílo, kán. 508, 566 § 2, 969, 976, 1357; Papežská rada pro rodinu, *Vademekum pro zpovědníky v některých otázkách manželské morálky*, Praha: ČBK, 1997, 3/19.

³⁴ Srov. Papežská rada pro rodinu, *Vademekum pro zpovědníky ... cit. dílo*, 3/5.

³⁵ Troska, J., *Moralnošč žycia cielesnego*, Poznaň: Uniwersytet im. A. Mickiewicza, 1999, s. 123.

„ultima ratio“, nastupující jen v případě nejzávažnějších protiprávních jednání, kdy je to nezbytné buď pro nápravu delikventa nebo pro obnovení církevního pořádku.³⁷ Cíl, který církev sleduje ukládáním trestů je ten, že chce přivést takového věřícího ke změně smýšlení, k polepšení a k pokání, aby mohl obdržet odpuštění a navrátit se k plnému duchovnímu životu v církvi.³⁸

Tímto přísným trestem církev naznačuje, že potrat je velmi těžký a nebezpečný zločin, a vede jeho původce k tomu, aby rychle hledal cestu k obrácení. Trest exkomunikace je v církvi používán proto, aby si lidé co nejvíce uvědomovali závažnost některých hříchů a hledali náležité pokání a obrácení.³⁹

Závažnost hříchu potratu a snadnost, s jakou se páchá za podpory zákona a běžné mentality, vedou církev k tomu, aby ukládala trest exkomunikace těm, kteří se ho dopouštějí a nebo při něm vědomě spolupracují. Trest exkomunikace má v takovémto případě podstatně preventivní a výchovný význam. Je to vážné varování církve, která chce otrást necitlivostí svědomí, odradit od činu, který je absolutně neslučitelný s požadavky evangelia a vzbudit bezvýhradnou věrnost životu. Nelze žít v církevním společenství a umělým potratem popírat evangelium života.⁴⁰

Předneseno v Brně na konferenci s mezinárodní účastí v rámci III. bioetických dní „Život je dar“ při příležitosti 20. výročí vydání papežské instrukce „Donum Vitae“.

Brno, Velký kongresový sál hotelu Continental 12.-14.10.2007

Pořadatelé: Česká biskupská konference, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Centrum praktických studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, Bioetické centrum Hippokrates ve spolupráci s Národním centrem pro rodinu a Vysokoškolské hnutí v Brně.

4. Praktické instrukce pro notáře

ZUZANA KUBÍKOVÁ
MODERÁTORKA S. KANCELÁŘE

V tomto článku, který je přepracováním dopisu zaslání notářům dne 8. října 2007, je objasněna kompetence a činnost notářů na diecézním církevním soudu v Brně. Ačkoli byl dopis původně adresován pouze notářům, následující informace by mohly být prospěšné také pro soudce, kteří s notáři během důkazní fáze procesu úzce spolupracují.

Podívejme se tedy na to, jaká má být činnost notáře po zahájení řízení v přidělené kauze. Po vypracování otázek příslušným soudcem bude ustanovený notář v kauze kontaktován, aby se ujal „výslechové fáze“ procesu. Notáři bude moderátorkou předána kopie žaloby, spěšnost kauzy a všechny další potřebné informace pro konání výslechnů. Notář si tuto kopii může z kanceláře osobně vyzvednout, za předpokladu, že po ukončení výslechnů předané materiály vrátí; nebo si pořízené kopie nechá ve své složce v kanceláři a bude je mít kdykoli k dispozici. Jakmile notář na začátku

³⁶ *Kodex kanonického práva*, cit. dílo, kán. 1311.

³⁷ Hrdina, A., *cit. dílo*, s. 321.

³⁸ Srov. Wójcik, W., ... *cit. dílo*, s. 160 – 161.

³⁹ Jan Pavel II., encyklika *Evangelium vitae*, cit. dílo, čl. 62.

⁴⁰ Papežská rada pro pastorační práci mezi zdravotníky, *cit. dílo*, čl. 145.